

Staatsexamens voor voortgezet onderwijs

□ Wim Kleijne

Een examen vmbo, havo of vwo kan als staatsexamen worden afgelegd. Geslaagden krijgen een diploma dat geheel gelijkwaardig is aan een diploma dat via een school wordt behaald. Jaarlijks maken enkele duizenden kandidaten in bijzondere situaties gebruik van deze mogelijkheid. De staatsexamens zijn maatschappelijk van groot belang en vergroten de kansen van mensen in onze kenniseconomie.

Staatsexamens en de staatsexamencommissie

Een belangrijk deel van ieders levensloop wordt beïnvloed door de examens die tijdens de schoolopleiding gehaald zijn. De meeste leerlingen zitten op een 'reguliere' - door de overheid gesubsidieerde - dagschool voor vmbo, havo of vwo. Deze scholen mogen examens afnemen en voor hun leerlingen is het eindexamen op school een vanzelfsprekende zaak. Voor de examens van deze onderwijstypen bestaat echter ook een geheel andere examensituatie in de vorm van een staatsexamen.

In artikel 60 van de Wet op het Voortgezet Onderwijs (WVO) is geregeld dat er een staatsexamencommissie is die de staatsexamens afneemt. Deze commissie werkt zeer nauw samen met de Informatie Beheer Groep (IBG). Globaal gezegd is de commissie verantwoordelijk voor de afname van de examens, terwijl een ambtelijke afdeling van de IBG de logistieke, financiële en organisatorische aspecten regelt.

De staatsexamens zijn bestemd voor kandidaten die niet aan het reguliere onderwijs deelnemen. Dat zijn bijvoorbeeld leerlingen van een particuliere school,

van een school voor voortgezet speciaal onderwijs (de zogenaamde vso-scholen voor doven, blinden, en andere lichamelijk en/of geestelijk gehandicapten) en kandidaten die in andere bijzondere omstandigheden verkeren.

Daarnaast hebben gesubsidieerde reguliere dagscholen te maken met de staatsexamencommissie. In sommige tijdvakken is het de dagscholen namelijk niet toegestaan om examens af te nemen, bijvoorbeeld voor een aantal vakken in het tweede examentijdvak (in juni) en voor alle vakken in het derde examentijdvak (in augustus). Deze examens worden onder de verantwoordelijkheid van de staatsexamencommissie afgenomen. Ook in problematische situaties op dagscholen wordt de hulp van de staatsexamencommissie steeds vaker ingeroepen. Zo zijn scholen soms niet in staat om bij een ernstig gehandicapte (bijvoorbeeld blinde) kandidaat het examen af te nemen. Dan worden de staatsexamens ingezet om door middel van specifieke examencondities het examen toch te kunnen realiseren.

Kandidaten voor de staatsexamens

De staatsexamens bestaan al sinds vele tientallen jaren. In de tijd vóór de Mammoetwet konden mensen met een hbs-diploma bijvoorbeeld geen theologie of rechten gaan studeren. Zij namen dan bijlessen in onder andere klassieke talen en legden vervolgens een staatsexamen gymnasium af. Met een diploma van het gymnasium kregen ze wel toegang tot de studie van hun keuze. Tegenwoordig zijn de mogelijkheden via de staatsexamens aanmerkelijk ruimer, maar in wezen geldt nog steeds dat een staatsexamen al diegenen die niet op een school met een examenlicentie zitten, de mogelijkheid biedt om toch het gewenste diploma te behalen.

De staatsexamencommissie neemt examens af voor vmbo, havo en vwo. Deze afname valt onder de werking van het Staatsexamenbesluit (SEB). Dit besluit lijkt erg veel op het Eindexamenbesluit (EB) dat de examens regelt die op de reguliere dagscho-

Dienstbaarheid aan de kandidaat staat hoog in het vaandel

Een grote diversiteit aan kandidaten voor het staatsexamen

- Jongeren die de school om welke redenen dan ook voortijdig hebben verlaten, de zogenaamde 'drop-outs', en die later spijt hebben gekregen dat zij geen diploma hebben behaald. Velen bereiden zich via een particulier instituut, een schriftelijke cursus en dergelijk voor op het examen.
- Militairen, zowel van land-, lucht- als zeemacht, die een certificaat of ander diploma willen behalen.
- Ouderen die zich willen bekwalen in een of meer vakken die zij vroeger nooit bestudeerd hebben, bijvoorbeeld een taal of filosofie, en deze studie met een officieel door de rijksoverheid erkend certificaat willen afronden. Er zijn jaarlijks kandidaten met een hoge tot zeer hoge leeftijd, tot wel 80 jaar oud!
- Heel jonge (soms hoogbegaafde) kinderen die bijvoorbeeld al op twaalfjarige leeftijd een vwo-diploma willen behalen en daarvoor op een dagschool niet de mogelijkheid hebben.
- Leerlingen van vso-scholen kunnen niet op hun eigen school examen doen. De staatsexamens bieden voor hen de mogelijkheid een diploma voortgezet onderwijs te behalen.
- Veel personen die in detentie zitten willen ten behoeve van hun terugkeer in de maatschappij verder studeren. Zij krijgen daar toe meestal ook de gelegenheid. Staatsexamens vormen voor hen de mogelijkheid examen te doen.
- Leerlingen die vanwege dringende redenen plotseling naar het buitenland moeten - bijvoorbeeld in verband met het leveren van een sportieve of muzische topprestatie, of in verband met ernstige familiale omstandigheden of dergelijke - kunnen in bepaalde gevallen staatsexamen doen op een ambassade of consulaat in landen buiten Europa.

len worden afgenomen. Maar op een aantal wezenlijke punten wijken beide besluiten van elkaar af. De verschillen houden direct verband met de specifieke achtergronden van de staatsexamenkandidaten. Er zijn drie categorieën kandidaten:

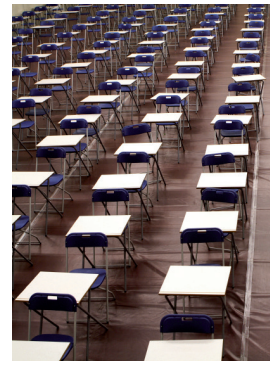
- kandidaten - overigens zonder leeftijdsgrens - die zich individueel voor een examen hebben voorbereid (bijvoorbeeld door middel van een schriftelijke cursus);
- leerlingen van 'particuliere' scholen - beter gezegd van 'niet-door-de-rijksoverheid-bekostigde-scholen' - zonder examenlicentie;
- leerlingen van scholen voor voortgezet speciaal onderwijs.

Examenlocaties

De diversiteit van de kandidaten vraagt om speciale maatregelen ten aanzien van de locatie waar examen gedaan kan/moet worden. Maar er is ook een meer principiële reden. De staatsexamencommissie is namelijk een zogenaamde exameninstelling, zij neemt derhalve 'slechts' examens af en leidt niet op voor een examen. De kandidaten die staatsexamen doen, zijn dan ook niet in een organisatorisch verband opge-

nomen. Om deze redenen worden de staatsexamens afgenomen op heel specifieke en verschillende locaties: bijvoorbeeld op eigen staatsexamenlocaties, op vso-scholen, in (gesloten en (half) open) jeugdinrichtingen, op legerbases, op marineschepen, op ambassades buiten Europa, in gevangenissen, enzovoort. Indien enigszins mogelijk worden de staatsexamens afgenomen op eigen staatsexamenlocaties. Op een zevental plaatsen in Nederland worden zalen gehuurd waar de centrale examens worden afgenomen en een drietal (grote) schoolgebouwen waar de mondelinge examens plaatsvinden. Soms is het niet mogelijk om kandidaten naar de staatsexamenplaats te laten komen. Veel gehandicapte leerlingen van het vso zijn daartoe niet in staat. Zij leggen het examen af - zowel het centraal schriftelijke als het mondelinge deel - in hun eigen schoolgebouw, maar wel ten overstaan van een examencommissie van de staatsexamens. Datzelfde geldt voor kandidaten die in detentie zitten: het examen wordt in de inrichting/gevangenis afgenomen. Ook voor militairen die elders op de wereld op missie zijn, moet iets geregeld worden. Zij kunnen het centraal schriftelijk staatsexamen afleggen onder verantwoordelijkheid en toezicht van

Voor staatsexamenkandidaten geldt geen leeftijdsgrens

hun commandant. Het mondelinge gedeelte moeten zij later in Nederland komen afleggen.

Examenstructuur

Om een diploma vmbo, havo of vwo te behalen moet een kandidaat examen doen in een zekere combinatie van vakken, afhankelijk van de richting die hij of zij kiest. Het examen dat de kandidaat op een dagschool aflegt, bestaat voor (vrijwel) ieder vak uit een gedeelte dat de school zelf bepaalt (het schoolexamen) en uit een landelijk schriftelijk examen (het centraal examen). Het schoolexamen wordt door de scholen gespreid over het examenjaar of eventueel gespreid over het examenjaar én het vóórexamenjaar. Het eindcijfer per vak is het gemiddelde van het behaalde cijfer voor het schoolexamen en het centraal examen. De structuur van het staatsexamen is identiek aan die op de scholen. De benaming 'schoolexamen' moet natuurlijk vervangen worden, omdat er in de meeste gevallen geen sprake is van een school. Het staatsexamen spreekt daarom van een 'commissie-examen' dat naast het centraal examen moet worden afgelegd. Spreiding van het commissie-examen door het jaar heen is niet mogelijk, omdat de kandidaten niet in één organisatieverband beschikbaar zijn. Het commissie-examen bestaat daarom uit bijna allemaal mondelinge examens waaraan in bepaalde gevallen ook schriftelijke toetsen worden toegevoegd. Dat is

onder andere in die gevallen noodzakelijk waar een mondeling examen niet mogelijk is, zoals bij het onderdeel 'schrijfvaardigheid' bij de moderne vreemde talen.

Naast de commissie-examens leggen de kandidaten per vak dezelfde centrale examens op dezelfde tijdstippen af als de kandidaten op de reguliere scholen. Het eindcijfer per vak is het gemiddelde van het behaalde cijfer voor het commissie-examen en het behaalde cijfer voor het centraal examen.

Deelexamens

Een wezenlijk verschil met de examens op de dag-scholen vormt het feit dat bij de staatsexamens een deelexamen gedaan kan worden: een examen in één of meer vakken. Kandidaten hebben daarmee de mogelijkheid in een aantal jaren een volledig diploma te behalen. Gezien de specifieke situatie van de kandidaten is deze mogelijkheid van groot belang. Velen zijn in hun levenssituatie gewoon niet in staat om in één jaar een volledig examen af te leggen. Ook door de mogelijkheid van deelexamens komt de gerichtheid op de individuele kandidaat van de staatsexamens duidelijk naar voren.

Tengevolge van het fenomeen 'deelexamen' is het noodzakelijk een bijpassende herkansingsregeling te hanteren. Het voert hier nu te ver om deze in detail te bespreken, de regeling is na te lezen in het besluit.

Het commissie-examen

Het commissie-examen is een gelijkwaardige vervanging van het schoolexamen. Kandidaten worden, afhankelijk van het vak, geëxamineerd in:

- schrijfvaardigheid;
- spreekvaardigheid;
- luistervaardigheid;
- (presentatie van) praktische opdrachten;
- (presentatie van) profiel- resp. sectorwerkstuk;
- vakinhouden (d.m.v. een gesprek, mondeling examen);
- het maken van een werkstuk voor tekenen, handenarbeid of textiele werkvormen;
- een praktisch en theoretisch deel voor muziek.

Bij staatsexamens kan een dealexamen worden gedaan

Door met name deze specifieke regelingen is een 'mix' van examens volgens het EB met examens volgens het SEB onmogelijk. Regelmatig komen er verzoeken of in bepaalde situaties voor leerlingen de mogelijkheid bestaat op school het schoolexamen af te leggen en voor de staatsexamencommissie het centraal examen. Wegens de onverenigbaarheid van de beide besluiten is dit onmogelijk.

Het jaarrooster

Het tijdschema van de staatsexamens wijkt enigszins af van dat van de scholen. Schematisch is de situatie weergegeven in figuur 1.

In mei leggen de staatsexamenkandidaten precies hetzelfde schriftelijk examen (= het centraal examen) af als de kandidaten op de reguliere dagscholen. In juni is er het tweede tijdvak waarin iedere kandidaat van de dagscholen voor één vak mag herkansen. Vakken waarvoor slechts relatief weinig herkansingskandidaten zijn, worden aangeduid met de naam 'aangewezen vakken'. De herexamens in deze vakken worden geheimgehouden. De staatsexamencommissie neemt vanwege de geheimhouding deze herexamens af op de staatsexamenlocaties. De staatsexamencommissie gebruikt het tweede tijd-

vak in juni voor die staatsexamenkandidaten die om redenen van ziekte of anderszins (een gedeelte van) het examen in mei niet hebben kunnen afleggen. Zij worden in de gelegenheid gesteld hun examen in dit tijdvak te voltooien.

Het derde tijdvak in augustus is bestemd voor die schoolkandidaten die nog een herkansing moeten doen of hun examen nog moeten voltooien. Ook deze examens zijn geheim en worden daarom eveneens door de staatsexamencommissie afgenomen op de staatsexamenlocaties. Het derde tijdvak voor de scholen wordt door de staatsexamencommissie gebruikt om staatsexamenkandidaten in de gelegenheid te stellen herkansingen af te leggen. Vergeleken met de dagscholen functioneert het derde tijdvak in augustus voor de staatsexamenkandidaten dus als het tweede tijdvak voor de dagscholen.

Om de staatsexamenkandidaten dezelfde mogelijkheden te bieden als die welke de kandidaten op de scholen in augustus krijgen, worden in september/oktober nog laatste staatsexamenzittingen georganiseerd.

Organisatie

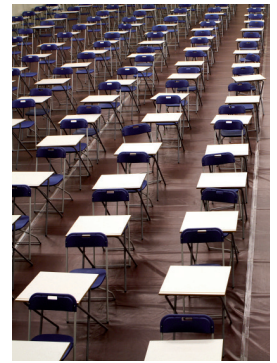
De organisatie en afname van de jaarlijkse staatsexamens is een omvangrijke en complexe aangelegen-

periode	school	staatsexamen
mei	CE 1e tijdvak	CE 1e tijdvak
juni	CE 2e tijdvak, bestemd voor herkansingen	aangewezen vakken (schoolkandidaten); voltooien 1e tijdvak (staatsexamenkandidaten b.v. in geval van ziekte in 1e tijdvak)
juli		Commissie-examens 1e tijdvak (staatsexamenkandidaten)
augustus		CE 3e tijdvak (schoolkandidaten); CE 2e tijdvak (staatsexamenkandidaten, herkansen en voltooien)
september/ oktober		3e tijdvak voor staatsexamenkandidaten

CE = Centraal Examen

Figuur 1. Jaarrooster van de staatsexamens

De staatsexamencommissie nam in 2008 rond 16.000 examens af

heid die een grote zorgvuldigheid vergt en een lange voorbereidingstijd. Jaarlijks werken ongeveer 2000 mensen mee: als examenleider, examiner, surveillant, secretaris, medewerker enzovoort. De afgelopen jaren hebben een groei laten zien in het aantal staatsexamenkandidaten. Voor de examens in 2008 hebben zich ongeveer 3.500 kandidaten aangemeld. Het aantal af te nemen examens zal in 2008 rond de 16.000 liggen (in 2006: 10.000 examens, in 2007: 14.000 examens).

Ondanks deze aantallen hebben de staatsexamens de individuele kandidaat op het oog: in welke bijzondere omstandigheid de kandidaat ook verkeert, er wordt het uiterste ondernomen om 'maatwerk' te leveren. Voor de eindexamens aan de scholen gelden strakke en specifieke wettelijke regels wat betreft de examencondities en de examentijdstippen. In de organisatie van de staatsexamens moet meer 'rek' ingebouwd worden. De examencommissie heeft een zekere mate van vrijheid van handelen nodig waarbij uiteraard de gelijkwaardigheid van de staatsexamens met de examens die op de 'reguliere' dagscholen worden afgenomen, gegarandeerd blijft.

Bijzondere examenlocaties, aanpassingen in examentijdstippen, individuele aanpassingen, een herkansingsmogelijkheid buiten de daartoe aangewezen tijdvakken - de staatsexamencommissie kan het realiseren. Via een hardheidsclausule in het besluit

heeft de algemeen voorzitter daarvoor de benodigde bevoegdheid.

Ontwikkelingen

In toenemende mate wordt de staatsexamencommissie betrokken bij ontwikkelingen en vernieuwingen op examengebied op de scholen. Reeds genoemd zijn de activiteiten in het tweede en derde tijdvak. In de pilot 'meerdere examenmomenten', een experiment in het kader van 'flexibele examinering', kunnen kandidaten al in januari examen doen. Dit januari-examen wordt door de staatsexamencommissie afgenomen. Ook bij experimenten met nieuwe examenvormen, bijvoorbeeld experimenten met digitale examens, wordt de staatsexamencommissie dikwijls ingeschakeld. De staatsexamens zijn een oude instelling die springlevend is en op de toekomst gericht. Hoog in het vaandel staat bij alle activiteiten: de dienstbaarheid aan de kandidaat. Voor verdere gedetailleerde informatie over de staatsexamenregelingen, de vakinformatieprocedure en dergelijke zie www.ib-groep.nl (doorklikken naar examens en vervolgens staatsexamens vmbo-havo-vwo).

☐ Drs. W. Kleijne is algemeen voorzitter van de staatsexamencommissie vmbo-havo-vwo / vso. Hij was onder meer coördinerend inspecteur van het onderwijs.
E-mail: wim.kleijne@xs4all.nl.

Gesignaleerd

Van Bijsterveldt verscherpt de exameneisen

Nieuwsbericht | 23-10-2008 | Directie Communicatie

Middelbare scholieren kunnen in de toekomst hun diploma alleen nog behalen met gemiddeld een voldoende voor het centraal examen. Ook mogen zij voor het eindexamen (gemiddelde schoolexamen én centraal examen) maximaal nog maar één vijf halen voor een van de vakken Nederlands, Engels en wiskunde. Dit heeft staatssecretaris Van Bijsterveldt van Onderwijs vandaag bekend heeft gemaakt. Zij zet daarbij in op strengere examennormen, betere schoolexamens en minder verschillen in de cijfers tussen het schoolexamen en het centraal examen. "Leerlingen worden uitgedaagd maximaal te presteren en zijn verzekerd van een goede aansluiting op het vervolgonderwijs", aldus Van Bijsterveldt. De nieuwe exameneisen gaan vanaf examenjaar 2011-2012 in.